

УДК 342.7:37.014.3](477)

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.03.1.23>

СУТНІСТЬ ОСВІТНЬОЇ ПОЛІТИКИ ЯК КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОЇ КАТЕГОРІЇ

Фокін П.В.,*аспірант кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства
юридичного факультету**ДВНЗ «Ужгородський національний університет»**e-mail: pavlo.fokin@uzhnu.edu.ua*

Фокін П.В. Сутність освітньої політики як конституційно-правової категорії.

У науковій статті здійснено комплексне наукове дослідження сутності освітньої політики як конституційно-правової категорії. Встановлено, що в умовах трансформаційних змін, викликаних війною, цифровізацією, децентралізацією публічного управління, значення освітньої політики набуває особливої актуальності не лише як управлінського інструмента, а як юридичного механізму реалізації конституційного права на освіту. Підкреслено, що попри зростаючий науковий і прикладний інтерес до тематики освітньої політики, її доктринальне осмислення саме в конституційно-правовому контексті залишається фрагментарним.

Розкрито теоретико-методологічні підходи до визначення освітньої політики як правової категорії. Узагальнено зарубіжний та український науковий дискурс, у межах якого освітня політика трактується як результат балансування між публічними інтересами та індивідуальними правами, а також як інструмент впливу держави на соціальний розвиток. Підтверджено, що в українському правознавстві переважають педагогічні, управлінські та адміністративно-правові інтерпретації цього поняття, тоді як його конституційно-правова природа – як форма реалізації засадничого права на освіту – ще не набула належної систематизації.

Досліджено історико-правовий контекст виникнення терміну «освітня політика» в англomовній і європейській традиції, підкреслено його еволюцію від інструменту державного впливу до багаторівневої структури політико-правових стратегій. Встановлено, що формалізація терміну в англосаксонській системі освіти відбулася в середині ХХ століття, а в європейському контексті – через Болонський процес, який трансформував підходи до освітнього управління, наблизивши їх до правових і конституційних стандартів.

Окреслено коло ключових науковців, які сприяли доктриналізації поняття «освітня політика», серед яких: В. Журавський, Є. Красняков, Л. Прокопенко, Ю. Терещенко, А. Осмолівська, а також С.Дж. Болл – один із перших, хто інтерпретував освітню політику не лише як нормативну систему, а як простір ідеологічної та інституційної боротьби. Узагальнено сучасні енциклопедичні та доктринальні визначення освітньої політики, а також здійснено спробу їх типологізації за критерієм предметного охоплення та правового значення.

З'ясовано, що освітня політика набуває конституційно-правового виміру через її структурну інтегрованість у механізм реалізації статті 53 Конституції України. Доведено, що освітня політика має ціннісне, нормативне та функціональне навантаження, будучи формою трансформації приписів Основного Закону в конкретні публічно-правові механізми забезпечення освітніх прав.

У структурному плані проаналізовано три основні складові конституційно-правового механізму реалізації права на освіту: нормативну, інституційну та контрольно-гарантійну. Встановлено, що нормативна складова охоплює Конституцію, спеціальне освітнє законодавство та відповідні програмні документи, які деталізують та систематизують конституційні приписи. Інституційна складова розкриває суб'єктний склад освітньої політики, охоплюючи органи законодавчої, виконавчої та місцевої влади, а також суб'єкти громадянського суспільства. Контрольно-гарантійна складова представлена системою судового контролю, передусім діяльністю Конституційного Суду України та адміністративної юстиції, що забезпечують відповідність освітньої політики принципам верховенства права, справедливості та правової визначеності.

Узагальнено, що освітня політика в Україні є формою публічного врядування, яка одночасно виконує функцію реалізації права на освіту та формується у правовому полі, підпорядкованому принципам конституціоналізму. Підкреслено, що нормативні принципи, закріплені у статті 6 Закону України «Про освіту», зокрема верховенство права, людиноцентризм, рівність, підзвітність та відкритість, свідчать про безпосередній зв'язок освітньої політики з ціннісним полем Конституції.

Ключові слова: право на освіту, освітня політика, державна освітня політика, конституційно-правове регулювання права на освіту.

Fokin P.V. The legal nature of educational policy in the context of constitutional law.

The scientific article carries out a comprehensive scientific study of the essence of educational policy as a constitutional and legal category. It is established that in the conditions of transformational changes caused by war, digitalization, decentralization of public administration, the importance of educational policy acquires special relevance not only as a management tool, but as a legal mechanism for implementing the constitutional right to education. It is emphasized that despite the growing scientific and applied interest in the subject of educational policy, its doctrinal understanding in the constitutional and legal context remains fragmentary.

Theoretical and methodological approaches to the definition of educational policy as a legal category are revealed. Foreign and Ukrainian scientific discourse is summarized, within which educational policy is interpreted as the result of balancing between public interests and individual rights, as well as an instrument of state influence on social development. It is confirmed that pedagogical, managerial and administrative-legal interpretations of this concept prevail in Ukrainian jurisprudence, while its constitutional and legal nature – as a form of implementation of the fundamental right to education – has not yet been properly systematized.

The historical and legal context of the emergence of the term «educational policy» in the English-speaking and European tradition is studied, its evolution from an instrument of state influence to a multi-level structure of political and legal strategies is emphasized. It is established that the formalization of the term in the Anglo-Saxon education system took place in the middle of the 20th century, and in the European context – through the Bologna process, which transformed approaches to educational management, bringing them closer to legal and constitutional standards.

The circle of key scholars who contributed to the doctrinalization of the concept of «educational policy»: V. Zhuravsky, E. Krasnyakov, L. Prokopenko, Yu. Tereshchenko, A. Osmolovska, as well as S.J. Ball – one of the first to interpret educational policy not only as a normative system, but as a space for ideological and institutional struggle. Modern encyclopedic and doctrinal definitions of educational policy are summarized, and an attempt is made to typologize them according to the criterion of subject coverage and legal significance.

It has been found that educational policy acquires a constitutional and legal dimension through its structural integration into the mechanism for implementing Article 53 of the Constitution of Ukraine. It has been proven that educational policy has a value, normative and functional load, being a form of transformation of the provisions of the Fundamental Law into specific public-legal mechanisms for ensuring educational rights.

The structural plan analyzes three main components of the constitutional and legal mechanism for the implementation of the right to education: normative, institutional and control and guarantee. It is established that the normative component covers the Constitution, special educational legislation and relevant program documents that detail and systematize constitutional provisions. The institutional component reveals the subject composition of educational policy, covering legislative, executive and local authorities, as well as civil society actors. The control and guarantee component are represented by the system of judicial control, primarily the activities of the Constitutional Court of Ukraine and administrative justice, which ensure the compliance of educational policy with the principles of the rule of law, justice and legal certainty.

It is summarized that educational policy in Ukraine is a form of public governance, which simultaneously performs the function of implementing the right to education and is formed in a legal field subordinated to the principles of constitutionalism. It is emphasized that the normative principles enshrined in Article 6 of the Law of Ukraine «On Education», the rule of law, humanism, equality, accountability and openness, indicate a direct connection of educational policy with the value field of the Constitution.

Key words: right to education, educational policy, state educational policy, constitutional and legal regulation of the right to education.

Постановка проблеми. Освіта як фундаментальна суспільна цінність і конституційне благо посідає ключове місце в системі основоположних прав і свобод людини та громадянина. Право на освіту, закріплене у статті 53 Конституції України, не є абстрактною декларацією, а вимагає чіткого державного механізму його реалізації, складовою якого виступає освітня політика. У сучасних умовах соціальної турбулентності, війни, децентралізації публічного управління та цифровізації освіти, проблема формування ефективної, правової, науково обґрунтованої освітньої політики стає не лише державною, а й конституційною за своєю суттю.

Водночас, попри зростання значущості освітньої політики як інструменту державного впливу в освітній сфері, у вітчизняному правознавстві досі бракує її цілісного теоретико-правового осмислення саме як конституційно-правової категорії. Переважно освітня політика розглядається в ме-

жах педагогічних, управлінських або адміністративно-правових підходів, тоді як її конституційна природа – як інституціонального та змістовного елементу реалізації права на освіту – лишається на периферії наукового аналізу. Наведені обставини потребують комплексного дослідження сутності освітньої політики як правової категорії, визначення її місця в системі конституційного регулювання, а також з'ясування її ролі в механізмі гарантування та реалізації права на освіту.

Стан опрацювання цієї проблематики. Питання, пов'язані з правовим регулюванням освіти, реалізацією права на освіту та публічним управлінням у цій сфері, привертати увагу широкого кола науковців, серед яких: Андрущенко В., Белов Д., Бондар В., Бошицький Ю., Ващенко Л., Галицька М., Даниленко Л., Котуха О., Красняков Є., Кремень В., Кузнецова Н., Мельничук М., Продан В., Слінько Т., Чальцева О. та інші.

Разом із тим, категоріальний статус освітньої політики як саме конституційно-правового явища залишається фрагментарно висвітленим у науковій літературі. Наявні дослідження здебільшого не пропонують чіткого визначення освітньої політики як правової категорії, що функціонує в межах механізму реалізації права на освіту. Більшість робіт або зосереджені на політико-управлінському аспекті державної політики у сфері освіти, або аналізують право на освіту як суб'єктивне право без урахування інституційної природи політики як форми його матеріалізації.

У зарубіжній доктрині освітня політика часто розглядається крізь призму соціальної політики держави, дотримання принципу non-discrimination, або як результат балансування між правом особи та суспільним інтересом. Проте й тут бракує уніфікованого підходу до її правового визначення як конституційної категорії.

У зв'язку з цим, виникає наукова потреба у розробці доктринального підходу до освітньої політики як конституційно-правової категорії, що дозволило б закласти теоретичне підґрунтя для її подальшої нормалізації, систематизації та практичної реалізації в межах конституційного механізму гарантування права на освіту.

Метою статті є з'ясування сутності освітньої політики як конституційно-правової категорії через аналіз її змістових характеристик, правової природи та функціонального призначення в системі гарантування права на освіту, а також окреслення її місця в структурі конституційного механізму реалізації зазначеного права.

Виклад основного матеріалу. Політика в сучасному суспільстві постає як багатовимірне явище, що охоплює не лише сферу прийняття владних рішень, а й механізми формування публічних стратегій, спрямованих на реалізацію визначених суспільних пріоритетів. У юридичній доктрині політика дедалі частіше розглядається як складова правового регулювання, що виконує функцію інструменту забезпечення реалізації конституційно закріплених прав і свобод. Вона є проміжною ланкою між правовою нормою й управлінською практикою, виступаючи формою організації та впорядкування дій держави у ключових соціально значущих сферах — таких як охорона здоров'я, соціальний захист, екологія та, зокрема, освіта. Саме через державну політику втілюються базові принципи конституціоналізму, зокрема верховенство права, соціальна справедливість, гарантування прав людини та правова визначеність.

Варто підкреслити, що термін «education policy» (освітня політика) почав активно формалізуватися та набувати системного характеру в англomовній науковій і політико-адміністративній літературі переважно в середині ХХ століття. Даний період позначився істотним зростанням ролі держави в регулюванні освітньої сфери, що було зумовлено потребою забезпечити рівний доступ до якісної освіти як важливої складової соціального розвитку та демократизації суспільства. Так, у Сполучених Штатах Америки ключовим етапом формалізації державної освітньої політики стало прийняття в 1965 році Закону про початкову та середню освіту (Elementary and Secondary Education Act), який започаткував нову фазу активного втручання федерального уряду в систему освіти. Цей нормативний акт встановив базові засади фінансування шкіл, зокрема у соціально незахищених регіонах та започаткував концепцію освітньої політики як інструменту подолання нерівностей у доступі до освіти та формування загальнонаціональних пріоритетів у сфері навчання. Саме на підґрунті згаданого закону почала формуватися сучасна американська модель освітньої політики як сфери публічного управління, у якій поєднуються правові, інституційні та програмно-цільові засоби реалізації освітніх прав громадян [1].

В той же час, у європейському контексті ідеї освітньої політики почали формуватися ще в ХІХ столітті. Зокрема, у Франції ініційовані Жулем Феррі реформи в 1881–1882 роках, започаткували модель обов'язкової, безоплатної та світської початкової освіти, яка згодом стала зразком для країн континентальної Європи. Закон 1881 року закріпив принцип безкоштовності початкової освіти, а закон 1882 року встановив її обов'язковість і відокремлення від релігійного впливу, визначивши вікові рамки навчання від 6 до 13 років. Дані закони, що ще відомі як «закони Жуля Феррі», заклали основи сучасної республіканської школи у Франції. Вони сприяли формуванню єдиного

національного освітнього простору, зменшенню впливу церкви на освіту та підвищенню рівня грамотності населення [2].

Серед дослідників, які зробили вагомий внесок у теоретичне осмислення поняття освітньої політики, особливе місце займає британський вчений Стівен Дж. Болл. У своїй праці «Education reform: a critical and post-structural approach» (1994) він запропонував критичний підхід до аналізу освітньої політики, акцентуючи на тому, що вона не зводиться лише до сукупності урядових рішень або нормативно-правових актів. На його думку, освітня політика є складним, багаторівневим процесом, у межах якого стикаються різні ідеї, інтереси та інституційні логіки, що відображають панівні соціальні, економічні та політичні пріоритети суспільства. У цьому сенсі політика постає як простір боротьби за смисли, цінності та ресурси, а не як нейтральна технічна діяльність. Науковець підкреслює, що розуміння освітньої політики потребує аналізу не лише її змісту, але й контексту, в якому вона формується, та дискурсивних механізмів, що визначають, які освітні питання вважаються актуальними, а які – маргіналізуються [3].

Важливо відмітити також, що з початку XXI століття у європейських країнах концепція освітньої політики набула нового змісту в межах Болонського процесу, який зумовив глибоку трансформацію національних систем вищої освіти. Так, у публікації ЮНЕСКО «The Bologna process: Its impact in Europe and beyond» підкреслюється, що Болонський процес став ключовим політичним інструментом координації освітніх реформ у Європі, забезпечивши рамкову структуру для уніфікації освітніх стандартів, мобільності, прозорості кваліфікацій та забезпечення якості освіти. Даний процес не тільки ініціював структурні зміни (триступеневу систему: бакалавр – магістр – доктор), а й сприяв становленню освітньої політики як цілісної системи державних рішень, спрямованих на досягнення стратегічних цілей у сфері освіти відповідно до принципів взаємного визнання, інституційної автономії, академічної мобільності та соціального виміру освіти. Крім того, в рамках Болонського процесу освітня політика в європейських країнах стала розглядатися як інструмент інтеграції та стандартизації, а також засіб реалізації права на якісну вищу освіту через спільні політичні рамки, узгоджені між державами-учасницями [4].

Як міститься в науковому полі, на сучасному етапі розвитку освітньої сфери основним вектором освітньої політики є забезпечення такої якості освіти, яка відповідала б як актуальним, так і довгостроковим потребам особистості, суспільства та держави. Освітня політика держави ґрунтується на принципі визнання стратегічного значення освіти як пріоритетного напрямку публічного управління. Її зміст передбачає, зокрема, недопущення функціонування політичних партій і релігійних організацій у межах державних і комунальних закладів освіти, а також в органах, що здійснюють управління у цій сфері. Інституційною основою реалізації освітньої політики виступають затверджені на національному рівні програми розвитку освіти, що ухвалюються на рівні вищого законодавчого органу. Водночас, освітню політику можна охарактеризувати як складову загальнодержавної політики, що включає систему цілей, концептуальних положень і механізмів, спрямованих на регулювання та удосконалення освітньої галузі. Її ключове призначення полягає у формуванні умов для сталого функціонування та поступального розвитку системи освіти, а також у забезпеченні суспільства знаннями, які є фундаментальними для його соціального, економічного та культурного прогресу [5].

У цьому контексті освітня політика, як це концептуально підкреслював Євген Степанович Березняк – український педагог, державний діяч, письменник і ветеран, – набуває не лише структурно-інституційного чи нормативного змісту, а й розкривається як глибока гуманітарна місія, спрямована на формування цілісної особистості. Йдеться про людину, здатну до самореалізації, критичного мислення, моральної відповідальності та активної життєвої позиції. Сутність такої політики полягає у вихованні інтелектуально й духовно загартованої особистості, яка не втрачає гідності перед викликами часу, здатна долати труднощі, залишаючись вірною власним переконанням і базовим ціннісним орієнтирам [6].

З метою глибшого розуміння сутності політики як багатогранного суспільного явища, вважаємо за необхідне звернутися до наявних підходів щодо її визначення в науковій літературі. Відправною точкою такого аналізу доцільно обрати енциклопедичні дефініції, які фіксують узагальнене уявлення про політику та задають базові координати для подальшого теоретичного осмислення. Так, у «Енциклопедії освіти» В.І. Луговий визначає державну освітню політику як упорядковану систему стратегічних цілей та програмних дій, які реалізуються органами державної влади з метою забезпечення стабільного функціонування та розвитку освітньої сфери. Цей підхід акцентує увагу на цілевизначенні та програмно-організаційній основі політики, підкреслюючи її інституційно-державну спрямованість [7].

Натомість дещо ширше й диференційовано тлумачить освітню політику О.І. Шиян у «Енциклопедії державного управління». Авторка розглядає це поняття як сукупність нормативно-правових

актів і регуляторних механізмів, що визначають функціонування освітньої системи, і розрізняє вузьке та широке розуміння терміну. У вузькому значенні освітня політика зводиться до формально-юридичного набору правил, законів, концепцій і урядових програм. У широкому – включає також реальні управлінські процеси, динаміку змін в освітньому середовищі та вплив політичних рішень на практику функціонування закладів освіти. Запропонований підхід, відтак дозволяє не лише фіксувати формальні межі політики, а й виявляти її дієвість у соціальному контексті [8].

Багатошарову модель освітньої політики пропонує також «Термінологічний словник з основ підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів післядипломної педагогічної освіти». Тут освітня політика визначається як спосіб формування та реалізації ідей, рішень і практик, що походять як від державних, так і від громадських суб'єктів. У структурному плані вона складається з трьох взаємопов'язаних елементів: змісту домінантної та альтернативної ідеологій, правового середовища (чинного законодавства та законодавчих ініціатив), а також характеру щоденної управлінської діяльності. Особливістю цього визначення є також наголос на суб'єктно-об'єктній природі освітньої політики, суб'єктами визнаються як індивіди, так і організовані соціальні спільноти – нація, професійні групи, еліти, політичні рухи, держава тощо, тоді як об'єктом виступає сама освіта – як система, ресурс і суспільне благо [9].

Серед наукових підходів, що деталізують зміст освітньої політики поза межами енциклопедичних дефініцій, варто згадати позицію В.С. Журавського. У його трактуванні освітня політика постає як форма цілеспрямованої державної діяльності, покликаної забезпечити не лише належне функціонування системи освіти, а й її динамічний розвиток відповідно до суспільних потреб. При цьому акцент робиться на ролі освіти як джерела знань, необхідних для поступу та відтворення потенціалу суспільства [10].

Натомість Є. Красняков пропонує більш прикладне та інституційно зорієнтоване розуміння освітньої політики. У його трактуванні вона постає як діяльність державних органів та органів місцевого самоврядування, спрямована на нормативне, фінансове й організаційне забезпечення функціонування й розвитку освітньої сфери. Якщо в позиції В.С. Журавського основна увага приділяється функціональному призначенню освітньої політики як чинника соціального розвитку, то у підході Є. Краснякова в центрі перебуває управлінський інструментарій і механізми реалізації державної політики в освіті, що дозволяє конкретизувати суб'єктів, форми й засоби впливу держави на освітню систему [11].

Дещо схожу інтерпретацію дає Л. Прокопенко, котрий визначає державну освітню політику як елемент загальнодержавної політики, що відображає сформовані в межах політичної системи цілі та завдання у сфері освіти, які реалізуються державою відповідно до її соціального призначення через належні інструменти впливу [12].

У свою чергу, Ю. Терещенко підкреслює, що освітня політика повинна розглядатися насамперед як інструмент реалізації громадянського права на освіту. У цьому контексті вона трактується як цілеспрямована діяльність держави, спрямована на створення правових, організаційних і соціальних умов, необхідних для практичного забезпечення гарантованого доступу до якісної освіти для кожного члена суспільства [13].

Дещо інакше інтерпретує державну освітню політику А.О. Осмоловська, надаючи їй значно ширшого стратегічного та цивілізаційного значення. В її розумінні освітня політика є не просто інструментом внутрішнього розвитку, а складовою частиною загальнонаціональної стратегії, що визначає не лише пріоритети освітньої сфери, а й відображає світоглядні орієнтири держави. Ба більше, вона розглядається як показник здатності країни поєднувати збереження власної ідентичності з активною участю в міжнародному співробітництві та інтеграційних процесах [14].

Як засвідчує порівняльний аналіз викладених підходів, у науковій літературі не склалося єдиного універсального тлумачення поняття освітньої політики. Термін вживається у різних контекстах, що варіюються від опису нормативно-правового регулювання до стратегічного бачення суспільного розвитку. При цьому важливо наголосити на термінологічній різниці між поняттями «освітня політика» та «державна освітня політика», які хоча й взаємопов'язані, мають відмінне смислове навантаження.

Поняття освітньої політики загалом охоплює ширше коло суб'єктів – як державних, так і недержавних (громадських, міжнародних, корпоративних), а також включає не лише офіційні документи та управлінські рішення, а й ідеології, інтереси, ініціативи та практики, що впливають на освітню сферу. Державна освітня політика, у свою чергу, є дещо вужчою категорією, що відображає системну діяльність органів публічної влади щодо формування та реалізації національних освітніх пріоритетів.

В той же час, конституційно-правовий характер освітньої політики вбачаємо у її нормативному зв'язку з реалізацією права на освіту як основоположного права людини, закріпленого у статті 53 Кон-

ституції України. Це право не лише гарантується на рівні Основного Закону, але й отримує нормативне наповнення через систему принципів, інституцій і механізмів, що визначають сутність і зміст освітньої політики держави [15]. Зокрема, стаття 5 Закону України «Про освіту» встановлює, що освіта визнається державним пріоритетом, а її фінансування – інвестицією в людський потенціал, соціально-економічний і культурний розвиток суспільства та держави. У свою чергу, стаття 6 Закону фіксує основоположні засади державної політики в галузі освіти, серед яких: людиноцентризм, верховенство права, забезпечення рівного доступу до освіти без дискримінації, прозорість і публічність управлінських рішень, підзвітність органів управління освітою перед суспільством, державно-громадське управління та партнерство, формування поваги до прав і свобод людини, формування усвідомленої потреби в дотриманні Конституції та законів України, академічна свобода та доброчесність, доступність усіх форм і типів освітніх послуг для кожного громадянина та інші [16].

Важливо додати, що конституційно-правовий механізм реалізації права на освіту варто розглядати як цілісну систему правових норм, інституцій та процедур, за допомогою яких забезпечується практичне втілення цього права. У межах цієї системи освітня політика займає ключове місце, виступаючи своєрідною з'єднувальною ланкою між конституційними приписами та їх фактичним здійсненням. З позицій теорії конституціоналізму, механізми реалізації прав людини охоплюють способи організації та функціонування публічної влади, які спрямовані на втілення основоположних цінностей, зокрема права на освіту як одного з фундаментальних прав особи [17]. Відтак, конституційно-правовий механізм охоплює декілька взаємопов'язаних складових: нормативну (правові норми й стандарти, закріплені у Конституції та законах), інституційну (органи публічної влади та освітні установи, що реалізують відповідну політику), а також гарантійну (інструменти контролю, відповідальності та захисту прав).

Нормативна складова конституційно-правового механізму реалізації права на освіту формується через ієрархічно впорядковану систему джерел права, які визначають зміст, межі й напрями освітньої політики. Її фундамент закладено в Конституції України, яка у статті 53 закріплює право кожного на освіту, обов'язковість повної загальної середньої освіти, безоплатність здобуття освіти в державних і комунальних закладах, а також гарантії для представників національних меншин щодо мови навчання. Саме з конституційних приписів виводиться принциповий імператив для держави щодо формування й реалізації освітньої політики як цілеспрямованої діяльності у сфері гарантування прав і свобод [15]. На розвиток конституційних норм ухвалюються закони, які деталізують зміст освітнього права і визначають базові параметри політики у відповідній сфері. Так, закон України «Про освіту» виступає системоутворюючим актом, який не лише конкретизує конституційні гарантії, а й визначає принципи, інститути, напрями та механізми реалізації державної освітньої політики [16]. У свою чергу, спеціальні закони, що регулюють дошкільну, загальну середню, професійну (професійно-технічну), фахову передвищу та вищу освіту, формують розгалужене законодавче поле, яке забезпечує реалізацію права на освіту на всіх рівнях. Тобто, у нормативному вимірі освітня політика виступає як змістова проєкція конституційного права на освіту, що розгортається через систему законодавчих актів і нормативних приписів. Конституція задає загальні рамки, ціннісні орієнтири й імперативи, тоді як галузеве законодавство виконує функцію деталізації, інституціоналізації та програмно-цільового оформлення державної політики у сфері освіти.

Інституційна складова механізму реалізації права на освіту охоплює сукупність органів державної влади, місцевого самоврядування та громадянського суспільства, залучених до формування та реалізації освітньої політики. У конституційно-правовому контексті особливого значення набуває розмежування компетенцій між гілками влади. Верховна Рада України, як вищий представницький орган, визначає основи державної політики в галузі освіти шляхом прийняття законів і затвердження загальнодержавних програм. Реалізацію політики забезпечує виконавча влада, передусім Кабінет Міністрів України та Міністерство освіти і науки України, яке розробляє стандарти, здійснює ліцензування, контроль якості та координує діяльність у сфері освіти на національному рівні. Освітні повноваження також мають інші центральні органи виконавчої влади (Міністерства культури, охорони здоров'я тощо). Важливу роль відіграють органи місцевого самоврядування, яким делеговано управління комунальними закладами освіти, планування освітньої мережі та розподіл бюджетних ресурсів. Участь у виробленні рішень та громадському нагляді здійснюють також інститути громадянського суспільства, що підкреслює демократичний характер освітньої політики [18]. У цьому контексті, інституційна структура механізму є багаторівневою, поєднуючи, відтак централізоване державне керівництво з елементами децентралізації та суспільного контролю, що відповідає принципам публічного управління у сфері реалізації конституційного права на освіту.

Контрольно-гарантійна складова механізму реалізації права на освіту містить у собі правові інструменти, що забезпечують захист, поновлення та дотримання освітніх прав у разі їх порушення. У межах конституційно-правового підходу особливого значення набувають механізми судового контролю, що гарантують відповідність освітньої політики основоположним нормам Конституції України. Провідну роль у цій площині відіграє Конституційний Суд України, який забезпечує верховенство Конституції шляхом розгляду справ щодо конституційності нормативно-правових актів у сфері освіти. Через механізм конституційної скарги громадяни та Уповноважений Верховної Ради з прав людини можуть ініціювати перевірку законів чи рішень, що порушують гарантоване право на освіту [17]. Конституційний Суд неодноразово втручався у регулювання освітніх питань, зокрема щодо доступності й безоплатності освіти, мовної політики тощо, відіграючи активну роль у нормативному коригуванні державної освітньої політики відповідно до конституційних засад. Крім того, захист освітніх прав забезпечується в судовому порядку, щодо розгляду спорів, які стосуються доступу до освіти, дій органів управління, порушень трудових прав педагогів тощо. Участь судової влади у контролі за реалізацією освітньої політики слугує гарантією її відповідності принципам верховенства права, правової визначеності та справедливості, що є ключовими елементами правової держави [19].

Висновки. У результаті проведеного аналізу встановлено, що освітня політика у сучасному конституційному дискурсі набуває ознак самостійної конституційно-правової категорії, яка забезпечує реалізацію фундаментального права на освіту. Її зміст розкривається крізь систему взаємопов'язаних складових: нормативної, інституційної та контрольно-гарантійної, які в сукупності формують механізм практичного втілення положень статті 53 Конституції України.

У національному правовому полі освітня політика постає не лише як форма галузевого управління, а як інструмент реалізації ключових засад конституціоналізму — верховенства права, правової визначеності, людиноцентризму та рівного доступу до освіти. В такому контексті, освітню політику доцільно розуміти як стратегічно орієнтовану, нормативно та інституційно оформлену діяльність держави та громадянського суспільства, спрямовану на формування, реалізацію та захист цілісної системи цінностей, цілей, принципів і механізмів у сфері освіти, з метою забезпечення гарантованого права кожної особи на якісну, доступну й соціально орієнтовану освіту відповідно до засад конституціоналізму, демократизму та міжнародних освітніх стандартів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Federal Education Policy Over the Years. URL: <https://www.act.org/content/act/en/products-and-services/the-act-educator/states-and-districts/federal-education-policy-history.html>.
2. Bergen B.H. Review: Primary Education in Third Republic France: Recent French Works. *History of Education Quarterly*. 1986. Vol. 26 (2). P. 271–285.
3. Ball S.J. Education reform: a critical and post-structural approach. Buckingham [England]; Philadelphia: Open University Press. 1994. URL: <https://archive.org/details/educationreformc0000ball/mode/2up>.
4. Crosier D., Parveva T. The Bologna process: Its impact in Europe and beyond. *Fundamentals of Educational Planning*. 2013. № 97. UNESCO: International Institute for Educational Planning. 91 p.
5. Дзвінчук Д. Державне управління освітою в Україні: тенденції і законодавство. К.: ЗАТ «Нічлава». 2003. 239 с.
6. Березняк Є.С. Вибрані педагогічні праці: У 3-х т. Т. 1 / [за ред. М.Д. Ярмаченка]. 2-ге вид., доповн. Київ: [НПУ], 2008. 344 с.
7. Енциклопедія освіти / [гол. ред. В.Г. Кремень. К.: Юрінком Інтер. 2008. 1040 с.
8. Енциклопедія державного управління: у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президенті України; наук.-ред. колегія: Ю.В. Ковбасюк (голова) та ін. К.: НАДУ, 2011. Т. 4: Галузеве управління / наук.-ред. колегія: М.М. Іжа, В.Г. Бодров та ін. 2011. 648 с.
9. Термінологічний словник з основ підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів післядипломної педагогічної освіти / авт. кол.: Є.Р. Чернишова, Н.В. Гузій, В.П. Ляхоцький [та ін.]; за наук. ред. Є.Р. Чернишової; Держ. вищ. навч. заклад «Ун-т менедж. освіти». К.: ДВНЗ «Університет менеджменту освіти», 2014. 230 с.
10. Журавський В.С. Державна освітня політика: поняття, системність, політичні аспекти. *Правова держава*. 2003. Вип. 14. С. 20–30.
11. Красняков Є. Державна освітня політика: сутність поняття, системність, історико-політичні аспекти. *Віче*. 2011. № 20. С. 21–24.
12. Прокопенко Л. Державна освітня політика: поняття та сутність. *Аспекти публічного управління*. 2023. Т. 11 (2). С. 64–71.
13. Терещенко Ю. Філософія освіти та пошуки морально-етичного виховання. *Шлях освіти*. 2002. № 4. С. 11–15.

14. Осмолівська А.О. Сучасні тенденції та виклики щодо формування освітньої політики України. *Політичне життя*. 2017. № 3. С. 70–74.
15. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
16. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 року. № 2145-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017 р. № 38-39. Ст. 380.
17. Конституційні механізми розвитку освіти в Україні: монографія / В.І. Кафарський, Б.Г. Чижевський, І.Б. Жилієв; під ред. канд. філософ. наук, док. юрид. наук, професора Кафарського В.І.; Інститут педагогіки АПНУ, Національний університет водного господарства та природокористування, Навчально-науковий інститут права; Івано-Франківськ: Супрун В.П., 2023. 266 с.
18. Державна освітня політика: сутність поняття, системність, історико-політичні аспекти. URL: <https://kno.rada.gov.ua/print/73364.html>.
19. Право на освіту. URL: <https://ccu.gov.ua/storinka-knygy/4412-pravo-na-osvitu>.
20. Белов Д.М., Громовчук М.В. Конституційно-правові засади статусу особи: окремі аспекти. *Аналітично-порівняльне право*. № 1. 2021. С. 21–26.